

חיי אברהם

פרשת ואתחנן תשפ"ו

בענין "זכר ליציאת מצרים בשבת"

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (ה' ט"ו)

הנה בפרשת יתרו (כ' ח') כתב הרמב"ן וז"ל, ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא שם) שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחנה ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (להלן ל"א י"ג) כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת הקל, ע"כ.

וצריך ביאור, דכיון דמצות שבת היא כדי שנזכור מעשה בראשית, ודבר זה לכאורה שוה לכל נפש וכל בריה, מה הביאור בהך אות היא ביני וביניכם והוא עיקר גדול באמונת הקל, הלא היא שייכת לכולם, ואמאי בני נח לא נצטוו במצות שבת ג"כ.

וראיתי בערוך השלחן ריש הל' שבת וז"ל, שבת קדש הוא האות הגדול שבין הקדוש ברוך הוא ובין עמו ישראל כמו שכתוב כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ד' מקדשכם, כלומר אף על גב דשבת הוא זכר למעשה בראשית כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש (ל"א י"ז), ולכן ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת וגו' (בראשית ב' ג') כדכתיב במעשה בראשית וא"כ היא שייך לכל ברואי עולם, ואינה דומה למועדים שהם זכר ליציאת מצרים שאין לשארי האומות שייכות בזה שהם לא יצאו ממצרים, אבל במעשה בראשית כולם נבראו, מ"מ לא נתן הקדוש ברוך הוא קדושת השבת רק לישראל בלבד, וזהו לדעת כי אני ד' מקדשכם כלומר שאתם קדושים אצלי כדכתיב קדושים תהיו, ולכן נתתי לכם קדושת השבת והשבת וישראל הם תכלית הבריאה. [וזהו שאומרים ולא נתתו וכו' לגויי הארצות ולא הנחלתו וכו' כלומר אף שלכאורה יש שייכות לכולם בזה וזהו שאמרו בפ"ק דשבת (י.; וביצה טז.) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה לך אמור להם לישראל וכו' כלומר אף שביכולת ליתנה לכל הברואים ודו"ק] עכ"ל.

הרי מבואר דאפי' שמצות שבת שייך בעצם לכולם מ"מ נתן הקב"ה לנו לבד ומשום שזהו תכלית הבריאה. אלא דעדיין הדברים צ"ב, דאיזה קשר יש בזה דישראל הם תכלית הבריאה להך דבמעשה בראשית כולם נבראו, דהלא שבת היא זכר למעשה בראשית, ומה דישראל קדושים הם אינו מגרע השייכות שיש לכל האומות במעשה בראשית, ואיזה ענין יש בהך ברית לנו בדוקא.

והדברים מבוארים יותר במשך חכמה (פ' ואתחנן ה' ט"ו) עה"פ וזכרת כי עבד הייתי בארץ מצרים, ויצאך ה' אלקיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוה ה' אלקיך

לעשות את יום השבת, וז"ל, דעיקר מצות שבת הוא כמו שאמור בדברות הראשונות (שמות כ' י"א) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, שהוא מורה על חידוש העולם, ושיש לעולם בורא ומנהיג ועשה הכל במכוון, אשר זה עדות על עיקרי האמונה בבורא כו'. רק מצד זה הלא היה ראוי ונאות לכל באי העולם, אף לבן נח לשמור השבת, כי אל יום השבת המורה על יחס העולם לבוראו, הלא שוה הוא עם הישראלי, כי שניהם נתהוו באומר אדון כל, ומדוע מצאנו להיפך כי בן נח ששבת חייב מיתה.

אמנם מי הוא המעיד כי הבורא ברא העולם במכוון, הלא רק האומה הישראלית, אשר עם יותר מהרבה רבבות אלף הוציאים משעבוד מצרים במסות באותות במופתים עשרה במצרים, והכה הארץ והאזיר והחי והמדבר ובקע ים, ובעמוד אש לילה ובעמוד ענן יומם, ובמן כלכלם, אשר כל אלה לא יעשה רק בורא הטבע ויוצרה, הוא יכול לשנותה ולהפכה כחומר חותם. ומי שאמר ללחם לכלכל, הוא יאמר לאזיר לכלכלם. ולזה אמר (ישעיה מ"ג י"ב) ואתם עדי ואני קל שהם הם המעידים על המציאו העולם מן ההעדר אל ההויה. וכמו שאמר קודם (שם) ואנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר. כי הן המה הרואים, הן המה הנושעים, הן המה היודעים, הן המה המעידים. ולזה אמר כאן וזכרת כי וכו' ביד חזקה ובזרוע נטויה. הרי אתה היודע, אתה הרואה כי אנכי בראתי שמים וארץ, אנכי עשיתי כל אשר בם, לכן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת.

והנה המועדים האחרים, המה רק על יחס הבורא אל האומה הישראלית, כמו פסח, עצרת, סוכות, שהמה עדות רק על שהוציאים ממצרים והושיבם בענני כבוד. וכן ראש השנה ויום הכיפורים על שנזכרים לפניו ומכפר עונם. אם כן אינם שייכים אל זר, רק אל האומה הישראלית. לא כן שבת על יחס העולם אל יוצר בראשית, הלא שייך אל כולם, ובכל זאת ניתנה דוקא לישראל, וכמו שביארתי.

וזה שאמרו (שבת י:; ביצה טז.) מתנה טובה יש לי בית גנזי ושבת שמה. כי אין זה רק מתנה טובה, כי אין יחס לה אל האומה מאל כל הנמצאים. ולכן שבת קביעה וקיימא, כי היא תלויה בקיום המציאות אשר ברא היחיד את עולמו. לא כן מועדים, ישראל מקדשי לה, הוא תלוי במציאות האומה וביחס האלקים להם, אשר להם נתגלה בזרוע נטויה וכו'. ומפני זה הותרה ביום טוב מלאכת אוכל נפש מישראל, משום שישראל מקודשים מהשי"ת, והימים טובים מקודשים מישראל, שמציאותם תלוי במציאות האומה. לכן הותרו לישראל המקדשים אותם, ואוכל נפש מישראל גדול מקדושתם. מה שאין כן שבת מקודש מהשם עצמו, כמו ישראל, לכן גם אוכל נפש אסור. וזה ישר, עכ"ל.

הרי משמע מדבריו דאפי' שבעצם היה מצות שבת שייך לכולם, ולכן בעצם שבת רק הוי מתנה לנו ולא דבר שבעצם שייך לנו דוקא, מ"מ כיון דבנ"י ראו וחיו כל הנסים ביציאת מצרים ובמדבר, נמצא דהם המעידים על מציאות הבורא, וזהו הדרגה הנוספת שיש לבנ"י מעל שאר האומות, שיציאת מצרים וכל הנסים מורים לנו על מציאות הבריא מהקב"ה, וזהו האות ביני וביניכם. ולפי זה יתבאר כל ההדגשה על הנסים והנפלאות בתורה שבכתב כיון דהיא מורה על עיקרי האמונה בינינו לבין הקב"ה ולענין מעשה בראשית, וע"ז מובן הא דמכות (כד.) בא חבקוק

והעמידן על אחת, שנאמר וצדיק באמונתו יחיה. ועוד מובן בזה הענין של הזכרת יציאת מצרים בשבת וכדיבואר לקמיה¹.

וע"פ דברי המש"ח אנהר לן עיינין דברי הרמב"ן בפ' ואתחנן (שם) שנראה מדבריו כדרך הנ"ל וז"ל, וטעם על כן צוך לעשות את יום השבת כו', והרב אמר בספר המורה (ב' ל"א) כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו וכאשר אמר (שמות כ' י"א) על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, ועל כן הזכיר טעם "כי ששת ימים עשה ה'", אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת, בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל היום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות ולנוח, כדי שנזכיר חסדי השם עלינו בהוציאו אותנו מעבדות למנוחה. והנה בשבת בכללה שני טעמים, להאמין בחידוש העולם כי יש אלו' בורא, ולזכור עוד החסד הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים. גם זה אינו מחוור אצלי, כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה. רק היא כשאר כל המצות. אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש.

והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלו' קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון (כ' ב'), על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר. הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית, וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת וכו' עכ"ל.

הרי כתב הרמב"ן דע"י מה שראו ביצ"מ היא מורה על מציאות הבורא, וכעין דברי המש"ח דכלל ישראל הם המעידים על מציאות הבורא ע"י כל מה שראו במדבר. ונראה לבאר דזה העיקר הגדול באמונת הקל שהזכיר הרמב"ן בפ' יתרו, והאות ביני וביניכם מיוחד לנו דוקא ע"י יצי"מ, ולכן יש מצוה לזכור תמיד את יום השבת, ולמי שלבו נוקפו יש לזכור תמיד יצי"מ לראיה ולזכר, ודברי הרמב"ן משלימים אחד את השני.

וכן יע' היטב במש"כ הרמב"ן בדרשת תורת ה' תמימה (בד"ה וחכמי בא"ד) בענין מה שכתוב בדברות אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שבראתי שמים וארץ, וז"ל, לומר שיאמינו שיש אלו' נמצא כו' והזכיר שם ה' שהוא שם העצם ובו יסוד ההויה ונעשים בו אותות ומופתים משנים הויתו של עולם כו', ואמר אשר הוצאתיך להזכירם שכבר ידעו ונתברר להם ביציאת מצרים שיש אלו' מחדש העולם ויש לו ידיעה בפרטים והשגחה בהם, וכבר השלים כי כל האמונה

¹ אלא דצריך להבין לפי"ז אמאי גוי ששבת חייב מיתה כבר מימי נח, דהלא ענין העדות על הבריהא לישראל דוקא התחיל מיצי"מ כמש"נ, וצ"ב. ועוד בעיקרא דמילתא אמאי גוי ששבת חייב מיתה, הלא גם הגוים ראו ושמעו הנסים שהיו במדבר. ואולי כיון שאין הם מעידים בעצם רק נודע להם דרך בני"י, לא סגי בהך עדות לשמירת שבת. א"נ י"ל דכוונת המש"ח דהציווי של שמירת שבת מיועדת רק לנו מכיון שלא בטלנו האות ביני וביניכם, וכ"ז מתחיל ממרה דאילו לפני כן אין עם הנבחר להעיד על הבורא דרך הנסים והנפלאות, ועדיין צ"ע.

שאדם חייב להאמין בעצם האלקות, כלומר שיש אלו' נמצא מחדש העולם ויש לו ידיעה השגחה ויכולת כו', ועוד אתה צריך לעשות מעשה באמונתך בחידוש, והוא שתשובות כדי לאמת מה שידעת במעשה כו'. והנה נתברר כי הנסים המפורסמים שהיו ביציאת מצרים מורים על החידוש ועל הידיעה ועל ההשגחה וכו'.

וראיתי בס' אהל מועד לידידי הרה"ג ר"י איזינשטיין שכתב לבאר הא דאיתא בפסחים (ק"ז:) אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום, כתיב הכא למען תזכר את יום וכתוב התם זכור את יום השבת לקדשו, והק' במהרש"א שם וז"ל, ק"ק דבשבת גופיה בדברות שניות כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, יע"ש מה שתי'. אולם ע"פ הנ"ל י"ל כיון דענין דזכר ליציאת מצרים דלוחות שניות אינו ענין נוסף אלא רק השלמה לזכר למעשה בראשית, ממילא א"א למילף מהתם דין להזכיר יציאת מצרים בקידוש, אלא רק למדו מגזירה שוה שיש דין להזכיר יציאת מצרים, ועדיין צ"ע.

ויש עוד כמה פירושים בהזכרת יצ"מ בקידוש בשבת, יע' תוס' בפסחים שם ובטור (סי' רע"א) ועוד, ורק אזכיר כאן עוד ביאור מעין מש"נ לעיל, הנה יע' בכוזרי (מאמר ב' אות נ') וז"ל, וצוה על שביתת השבת ושביתת המועדים ושביתת הארץ, והכל זכר ליציאת מצרים וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני הענינים דומים מפני שנעשו בחפץ האלהים לא במקרה ולא בטבע כו', והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות, אבל כאלו היא הודאה בדבור מעשי, כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית, כבר הודה בחדוש מבלי ספק, ומי שהודה בחדוש הודה במחדש העושה יתברך, ומי שלא קבלה יפול בספקות הקדמות ולא תזק אמונתו לבורא העולם. אם כן שמירת מצוות השבת מקרבת אל הבורא יותר מהפרישות והנזירות וכו', ע"כ. ומשמע מדבריו דאין הטעם בהזכרת יציאת מצרים דמורה או מעיד על מציאת הבורא ויום השבת, אלא הוי סימנא בעלמא לדבר הדומה למעשה בראשית דשניהם נעשו בחפץ ה' ולא במקרה ולא בטבע.

ובדומה לזה כ' במאירי פסחים שם וז"ל, קידוש של שבת אף הוא צריך שיזכיר בו יציאה מצרים ואין צריך לומר בקידוש של מועדות שענינם סובב על ענין יציאת מצרים אלא אף של שבת כן שהאמונה היוצאת לנו מענין יציאת מצרים והוא אמונת גמול ועונש ושנוי הטבעים וכן היוצאה מענין שבת והוא חדוש העולם הכל רומז אל ענינים נקשרים זה בזה ושאין מציאות להאמנת האחד מבלתי האחר כמו שהתבאר למבינים עכ"ל.

אשמח לקבל הערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeivraham@gmail.com